

Werkdocument: Samenvatting Wijkgerichte Aanpak – tafel Masterplan

Inleiding

In de komende drie jaar moet de weg vrij gemaakt worden om grootschalig en planmatig aan de slag te gaan met de verduurzaming en aardgasvrij maken van de gebouwde omgeving. Met als doel te komen tot een bijna CO2 neutrale gebouwde omgeving in 2050. Dit vraagt om een transitietempo van het aardgasvrij maken van 50.000 gebouwen per jaar vanaf 2021 oplopend naar meer dan 200.000, het nemen van energiebesparende maatregelen en het verduurzamen van de warmte en elektriciteitsbronnen. Het gaat daarmee om een enorme transformatie die betrekking heeft op alle 8 miljoen gebouwen waaronder woonhuizen, kantoren, winkelcentra, scholen en zorgcentra. In deze transitie krijgt de gemeente de regie.

Om tot een bijna CO2 neutrale gebouwde omgeving in 2050 te komen zal de komende jaren met een interbestuurlijk programma voor aardgasvrije wijken met proeftuinen (100-wijken aanpak), de inzet van woningbouwcorporaties en het wegvallen van de aansluitplicht voor nieuwbouw al veel ervaringen opgedaan worden. Deze ervaringen worden meegenomen in een Kennis- en leerprogramma van VNG en BZK richting gemeenten. In de tussentijd werken gemeenten met alle betrokken partijen lokaal de plan- en besluitvorming uit om het benodigde transitietempo naar 200.000 gebouwen per jaar in gang te zetten. Hoe de wijkgerichte aanpak en het besluitvormingsproces er uit komt te zien is uitgewerkt in de Wijkgerichte aanpak.

Alvorens de gemeente samen met stakeholders de grote verantwoordelijkheid voor de wijkgerichte aanpak op zich kan nemen en de opgave tot een succes kan maken moeten cruciale randvoorwaarden ingevuld worden:

- De transitie is betaalbaar voor alle gebouweigenaren door een aantal cruciale aanpassingen; aardgas wordt (op termijn) duurder, de benodigde maatregelen dalen flink in kosten en er is gebouwgebonden financiering voor iedereen beschikbaar. Een financiële oplossing wordt bedacht voor bewoners en eigenaren die als eerste van het aardgas af gaan voor de periode tot er een rendabel aanbod is vanuit de markt (Rijk, banken, marktpartijen);
- Bevoegdheden en doorzettingsmacht voor gemeenten om te komen tot een einddatum voor aardgas in een gebied en te besluiten over een nieuwe energie infrastructuur (Rijk);
- Gemeenten hebben extra capaciteit nodig om deze grote opgave te realiseren. Rijk, medeoverheden en andere partijen zijn het uiterlijk 2018 eens over wie hoeveel capaciteit nodig heeft, wie welke capaciteit c.q. financiële middelen levert en op welke manier die capaciteit beschikbaar wordt gemaakt;
- Heldere doelstellingen en tussendoelen (waar werken we naar toe) vanuit het Rijk (Rijk);
- Een verbeterde marktordering van warmte waardoor warmte als reëel alternatief aangeboden kan worden (Rijk);
- Voldoende beschikbaar en betaalbaar aanbod voor de benodigde maatregelen voor alle gebouwtypen (Bouwend NL, UNETO VNI, Stroomversnelling, warmteleveranciers);
- Een gezamenlijk communicatieverhaal en landelijke campagne;
- Kennis- en ondersteuningsprogramma voor de 380 gemeenten in Nederland.

De wijkgerichte aanpak

Hoewel de gemeente de regie voert op de wijkgerichte aanpak, doet zij dit niet alleen. Binnen de transitie hebben de gebouweigenaren, huurders- en bewonersorganisaties, netbeheerders, warmtebedrijven, bouw- en installatiebedrijven, woningcorporaties, medeoverheden en maatschappelijke organisaties een cruciale rol. Hieronder staat het proces beschreven dat de gezamenlijke partijen doorlopen om te komen tot gemeentelijke besluitvorming over, en uitvoering van een wijkgerichte aanpak. De besluitvorming op gemeentelijk niveau is verder uitgewerkt omdat de gemeenteraad uiteindelijk belangrijke keuzes maakt over het warmtealternatief. Tegelijkertijd hebben betrokken partijen eigen besluitvormingsprocessen voor het eigen domein (netwerken, onderhoud en

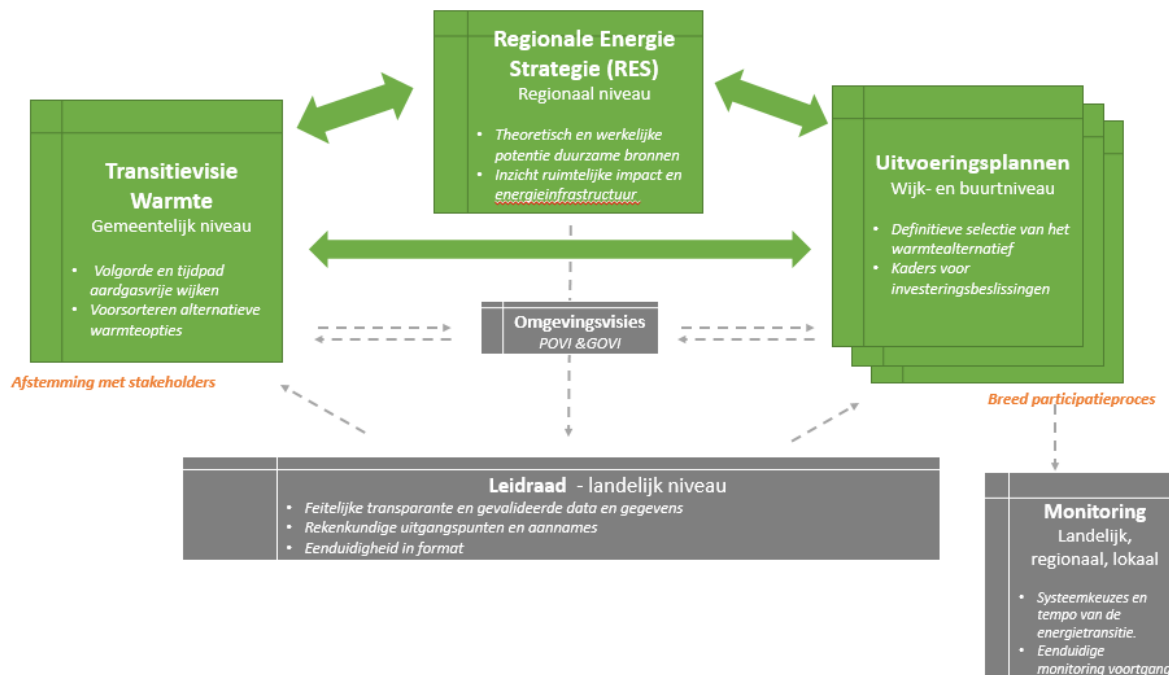
renovatie van gebouwen etc.). Deze processen worden in de aanpak in samenhang met elkaar bepaald.

Besluitvormingsproces gemeenten:

- *Transitievisie warmte.* In de transitievisie warmte legt de gemeenteraad het tijdspad vast waarop wijken van het aardgas gaan. Voor de wijken waarvan de transitie vóór 2030 gepland is, zijn ook de potentiële alternatieve energie infrastructures (all electric, (type) warmtenet etc.) bekend. Uiterlijk eind 2021 heeft elke gemeente een transitievisie warmte voor de gehele gemeente. Een leidraad levert zoveel mogelijk objectieve input voor de transitievisie warmte. De transitievisie warmte zal eens in de 5 jaar geactualiseerd worden. Hiermee is het mogelijk de voortgang te volgen en tijdig bij te sturen als blijkt dat het einddoel of de tussendoelen buiten beeld raken. Op deze manier worden telkens nieuwe wijken aangewezen met potentiële alternatieven.
- *Uitvoeringsplan op wijkniveau.* Waar in de transitievisie de mogelijke alternatieven in beeld gebracht zijn, besluit de gemeenteraad in het uitvoeringsplan op wijkniveau over de alternatieve energie infrastructuur van een wijk. Dit biedt het kader waarbinnen gebouweigenaren, netbeheerders, warmtebedrijven, gemeenten en andere partijen investeringsbeslissingen nemen. Denk hierbij aan hoeveel en wanneer er moet worden geïsoleerd en of het elektriciteitsnet moet worden verzaamd. Cruciaal binnen het uitvoeringsplan is de participatie van gebouweigenaren- en gebruikers. Het uitvoeringsplan op wijkniveau moet uiterlijk 8 a 10 jaar voor dato worden vastgesteld.

Belangrijke bouwsteen voor de transitievisie warmte en het uitvoeringsplan op wijkniveau is de *Regionale Energiestrategie (RES)*. In de RES zal de regionale samenhang van keuzes - bijvoorbeeld de inzet van warmtebronnen in de regio - worden vastgelegd. Met de RES worden regionaal aanwezige (rest)bronnen in beeld gebracht en vraag en aanbod op elkaar afgestemd, zowel richting het lokale als in samenhang met het landelijke niveau. Gemeenten werken daartoe met provincies, waterschappen, netbeheerders samen en andere partijen in regionaal verband. Faciliterend beleid vanuit gemeenten en provincie met het oog op de benodigde ruimtelijke inpassing van warmtebronnen en warmtenetten wordt georganiseerd op basis van de RES, waarbij een duidelijke rolverdeling tussen decentrale overheden wordt afgesproken. De regio's worden in sept 2018 gevormd en leveren voor de zomer van 2019 in concept een energie-infrastructuur en regionaal plan met het beschikbaar aanbod voor duurzame warmtebronnen op. De verdeling van de bronnen wordt vastgelegd in de provinciale- en gemeentelijke omgevingsvisie. In de RES wordt ook de opgave van de tafel elektriciteit ingevuld. De RES zet in op een integrale gebiedsgerichte aanpak waarin zoveel mogelijk (ruimtelijke) opgaven worden gecombineerd.

Bovengenoemd voorgestelde besluitvormingsproces is o.a. gebaseerd op de ervaringen van gemeenten uit de Green Deal aardgasvrije wijken. Het besluitvormingsproces zal in de praktijk, in de proeftuinen en met ervaringen uit de startmotor verder worden aangescherpt. De verwachting is dat partijen tegelijkertijd aan de verschillende stappen werken. Op het moment dat er een RES ontwikkeld wordt, zal de gemeente ook bezig zijn met haar transitievisie warmte, maar ook al voor verschillende wijken werken aan een uitvoeringsplan op wijkniveau. Dit is ook weergegeven in onderstaande visualisatie.

Leidraad voor de wijkgerichte aanpak

Om tot een maatschappelijk optimale en democratisch gelegitimeerde keuze te komen, is een zorgvuldig afwegingsproces met verschillende stakeholders nodig. Binnen dat afwegingsproces onderscheiden we verschillende elementen. Zo zal er een “Leidraad” worden ontwikkeld als ondersteuning van het totale afwegingsproces waarin een gezamenlijke set objectieve data en informatie beschikbaar komt waarmee de gemeente en alle andere stakeholders een vergelijkbare referentie hebben als het gaat om wat vanuit technisch perspectief de mogelijke systeemkeuzes zijn op wijkniveau. De Leidraad zelf maakt geen afweging, maar ondersteunt het afwegingsproces dat binnen de gemeente wordt uitgevoerd. De inhoud en kwaliteit van de informatie die via de leidraad wordt ontsloten dient gevalideerd te zijn en worden beheerd door een onafhankelijke partij. Het niveau van de geaggregeerde data zal uiteraard voldoen aan de privacywetgeving.

De ontwikkeling van de Leidraad, het bewaken van de kwaliteit van de data en het beheer en periodieke actualisatie kan worden ondergebracht bij het nog op te richten Expertise Centrum Warmte, waarin Rijk, medeoverheden, RVO, netbeheerders en planbureaus samenwerken.

Participatie binnen de wijkgerichte aanpak

Cruciaal binnen de wijkgerichte aanpak is de manier waarop gebouweigenaren in de wijk worden betrokken en kunnen participeren bij de keuze voor de alternatieve energie-infrastructuur. Gebouweigenaren moeten individuele investeringsbeslissingen nemen op basis van een besluit van de gemeenteraad voor een warmtealternatief. Dit vraagt om een zorgvuldig besluit van gemeenteraden en betrokkenheid van gebouweigenaren en bewoners bij dit besluit.

Om gemeenten en andere stakeholders in het proces te helpen te komen tot een zorgvuldig besluit zijn concept participatieprincipes opgesteld en wordt een handreiking ontwikkeld. De participatieprincipes vormen de minimale basis van het participatieproces zodat alle betrokkenen vanuit de basis hetzelfde kunnen verwachten van hun gemeente en andere betrokken partijen. Daarbovenop is er sprake van maatwerk, omdat wijken en mensen sterk van elkaar verschillen in sociale structuur en behoefte om mee te praten of initiatieven te ontplooiën. De gemeente als regisseur van het proces overlegt met de bewoners en andere betrokkenen van de wijk over de vormgeving van het proces over wat voor de wijk belangrijk is en biedt waar mogelijk ruimte voor bewoners om ideeën en wensen in te brengen en om vanuit bewonerscollectieven een

deel van het proces zelf vorm te geven. Dit zal ook een belangrijk onderdeel binnen het kennis- en leerprogramma van de 100-wijken aanpak.

Nu al kent Nederland een bloeiende bottom-up beweging die met enthousiasme en ambitie de energietransitie wil versnellen. De participatie van woningeigenaren en bewonerscollectieven kan een impuls krijgen wanneer de komende jaren nog meer bottom-up initiatieven ontstaan, waar maatschappelijke organisaties zich graag voor inzetten. Gemeenten zoeken een vruchtbaar samenspel op met lokale energie initiatieven om samen bewoners en gebouweigenaren te ondersteunen in hun eigen investeringsbeslissingen.

Meekoppelen van kansen

De wijkaanpak kan gezien worden als één van de grote gebiedsontwikkelingen die de komende decennia de wijken aandoet. Bij elke gebiedsontwikkeling is het van belang om breder te kijken welke opgaven er liggen en hoe deze mee te koppelen. Niet om daarmee in dit geval de energietransitie te belasten, maar wel om de leefomgeving van inwoners integraal te verbeteren en een optimale fasering te vinden tegen de laagst mogelijke maatschappelijke kosten. Dit kan gaan om andere aspecten uit het fysiek domein zoals klimaatadaptatie, een goede inpassing van de energietransitie in historische wijken en om aspecten uit het sociaal domein. Deze insteek helpt ook om bewoners en gebouweigenaren mee te nemen in de transitie.

Uitvoering en ondersteuning

Om de transitie tot een succes te brengen is het belangrijk dat er voor alle gebouweigenaren een passend product is en voldoende mogelijkheden om deze te financieren. Bouwend Nederland, UNETO VNI en de warmtebedrijven hebben aanbiedingen gedaan om de kosten van de transitie omlaag te brengen. De voorstellen voor normering van utiliteitsbouw en woningbouw kunnen dit versterken. Gekwalificeerde energieloketten bieden ondersteuning aan bewoners(initiatieven) bij het informeren, adviseren en uitvoeren van maatregelen; individueel of collectief binnen de wijkaanpak. Ook kunnen zij ondersteunen bij de monitoring en communicatie naar gebouweigenaren en bewoners toe.

BIJLAGE: TIJDLIJN BIJ DE WIJKGERICHTE AANPAK

- Met het Klimaatakkoord worden uitgangspunten en de benodigde **randvoorwaarden** inzichtelijk gemaakt, worden **bevoegdheden, taken en verantwoordelijkheden verdeeld**, wordt het **proces beschreven** om voor 2050 te komen tot aardgasvrije en vrijwel CO2 vrije wijken, wordt richting gegeven aan de benodigde **financieringsinstrumenten** en wordt e.e.a. gekoppeld aan de **wetgevingsagenda** om zo de benodigde bevoegdheden vast te leggen;
- Het Rijk, decentrale overheden en de netbeheerders werken aan een leidraad met objectieve informatie op basis van transparante, gevalideerde, feitelijke en objectieve data welke gemeenten en stakeholders ondersteunt om tot een zorgvuldig afwegingsproces te komen voor zowel de Transitievisie warmte als voor het Uitvoeringsplan op wijkniveau;
- Per 1 juli 2018 mag **nieuwbouw** niet meer aangesloten worden op het aardgas (tenzij...). Een inkeerregeling is ontwikkeld (*werkgroep nieuwbouw*) en zal in de zomer beschikbaar zijn om te voorkomen dat nieuwe gebouwen nog op aardgas worden aangesloten. Het gaat hierbij om gebouwen die voor 1 juli een aanvraag voor een omgevingsvergunning hebben ingediend en verkregen.
- De eerste ervaringen rondom de aardgasvrije buurten zijn opgedaan, versterkt en versneld in de 20 buurten met budget uit de **proeftuinen** aardgasvrije buurten. Criteria voor de volgende ronde in 2019 en verder worden waar nodig aangescherpt en uitgewerkt door BZK, EZK en decentrale overheden.
- Naar decentrale overheden, bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties is een uitvraag gedaan om zich voor sept 2018 te formeren in een regio waarmee ze een **Regionale Energiestrategie ontwikkelen** t.b.v. inzicht en verdeling van warmtebronnen en duurzame opwekking.
- Rijk, medeoverheden en netbeheerders zijn het eens over wie hoeveel **capaciteit** nodig heeft, wie welke capaciteit c.q. financiële middelen levert en op welke manier die capaciteit beschikbaar wordt gemaakt.
- VNG start een **kennis- en ondersteuningsprogramma** om o.a. de 380 gemeenten in Nederland te enthousiasmeren om aan de slag te gaan met de opgave aardgasvrije buurten en te werken aan een transitievisie warmte voor 2021 en wordt voor de komende x jaren voortgezet in ieder geval t/m 2021. Ook worden hier de lessen uit de proeftuinen gedeeld en kennisvragen opgehaald en verder gebracht.
- Provincies stellen adviseurs (inclusief de daaraan te koppelen middelen) ter beschikking aan regio's en gemeenten om een RES en wijkaanpakken te kunnen ontwikkelen (inhoudelijke- en procesexpertise, tools, financiële expertise). RO-expertise wordt vanaf de start aangehaakt.
- Woningbouwcorporaties hebben inzichtelijk gemaakt hoe zij in de tijd hun bezit gaan verduurzamen. Zij gaan voortvarend van start en vormen zo de **startmotor** van de transitie. De corporaties doen dit onder de onlosmakelijke voorwaarde dat voor de langere termijn de investeringsruimte van corporaties in overeenstemming wordt gebracht met de betaalbaarheidsopgave, de bouwopgave en de verduurzamingsopgave richting energieneutraal in 2050. Hierover moeten in 2018 nadere afspraken worden gemaakt in de uitwerking van het klimaatakkoord mede in relatie tot te leveren prestaties. Corporaties vinden dat dit moet leiden tot een significante verlaging van de belastingdruk
- **De Landelijke campagne** over de transitie naar aardgasvrij is gestart. Hierbij haken (lokale) partijen aan met aandacht voor huidige en toekomstige handelingsperspectief voor gebouweigenaren (zowel rondom besparen als op de toekomstige warmtevoorziening). Campagne wordt actief uitgedragen door o.a. gemeenten, Rijksoverheid, energieloketten, lokale energiecoöperaties, Vereniging Eigen Huis en natuur- en milieuorganisaties, huurdersorganisaties en woningbouwcorporaties. Deze wordt de komende jaren voortgezet t/m in ieder geval 2021.
- **Rollen en verantwoordelijkheden** van verschillende partijen in de wijkgerichte aanpak (corporaties, netbeheerders, gemeenten et cetera) zijn duidelijk en worden verankerd.

- Brancheverenigingen, ROC's en VO ondertekenen een **convenant** met concrete afspraken om de uitstroom van technici naar de bouw- en installatiesector te verhogen.
- Eind 2018 moet duidelijk zijn hoe een nieuwe **Marktordening** voor de warmtevoorziening wordt vormgegeven, zodat dit alternatief aantrekkelijk wordt voor afnemers. Daarvoor zullen wet- en regelgeving moeten worden aangepast. De nieuwe marktordening moet een oplossing bieden om te voorkomen dat warmteleveranciers alleen systemen met hoge rendementen aanleggen, er moet een prikkel zijn om het systeem efficiënter en toepasbaar voor lage temperatuur bronnen te maken en het moet een aantrekkelijk alternatief voor afnemers zijn (Rijk)
- Routekaarten van o.a. maatschappelijk vastgoed zijn gereed

- Voor de tweede ronde **proeftuinen** zijn met zo nodig aangescherpte criteria ca. 20 extra wijken gestart, zij kunnen voortbouwen op de ervaringen uit de eerste ronde. Onderzocht wordt wat de mogelijkheden zijn voor ruimte voor **experimenten** in wetgeving van zowel BZK, EZK als FIN.
- **Gebouwegebonden financiering** wordt beschikbaar voor alle huiseigenaren. Besluiten over de **energiebelasting** zijn genomen net als dat er zicht is op een oplossing om de onrendabele investeringen te dekken totdat deze verlaagd zijn (Rijk, banken)
- Financiële oplossingen om de “first movers” te ondersteunen, dit om gebouweigenaren die al moeten investeren alvorens een kostenverlaging vanuit de bouw- en installatiesector en warmtesector gerealiseerd is te ondersteunen.
- De **leidraad** wordt beschikbaar voor alle gemeenten en stakeholders (Rijk, netbeheerders, decentrale overheden)
- **RES** krijgen verder vorm. De eerste stappen zijn gereed (wat draagt de regio per sector bij aan de landelijke doelstelling, hoeveel kan de regio nu besparen en duurzaam opwekken). Dit wordt jaarlijks aangescherpt tot 2021. De RES is een krachtig instrument voor gemeenten en regio om tot plannen te komen in relatie tot de routekaart naar de verduurzaming van energiebronnen.
- De benodigde middelen voor capaciteit bij gemeenten voor de wijkgerichte aanpak zijn beschikbaar.
- Juridische instrumenten voor **utiliteitsgebouwen** zijn geharmoniseerd, worden toegepast en gehandhaafd (Rijk, gemeenten).
- **Bevoegdheden** en doorzettingsmacht voor gemeenten zijn vertaald in instrumenten op basis van de Omgevingswet (Rijk).
- Programma's aquathermie en geothermie gaan in uitvoering
- De bouw- en installatiesector krijgt door middel van de **Startmotor** en de planning die gemeenten ontwikkelen zicht op schaalvergroting en wordt o.a. via slimme concepten gestimuleerd om te komen tot een **forse kostendaling**.
- De aanpassingen in de Energiebelasting zijn ingevoerd (Rijk).
- **Marktordening warmtenetten** is gereed

- Gemeenten werken met stakeholders binnen een participatieproces met gebouweigenaren en gebruikers aan de transitievisie warmte en aan uitvoeringsplannen op wijkniveau.
- Nieuwe ronde **proeftuinen** start (decentrale overheden, Rijk)
- Op basis van RES in de regio worden afspraken (regiodeals, convenanten) en vooral besluitvorming via POVI en GOVI op lokaal/regionale schaal voorbereid over nieuwe duurzame energiebronnen.
- Makelaars, taxateurs, hypotheekverstrekkers en notarissen hebben slimme constructies bedacht waarmee woningeigenaren bij de koop van een woning makkelijker verduurzamingsmaatregelen kunnen meefinancieren.

2018

2019

2020

2021

2025

- Gemeenten hebben een transitievisie warmte beschikbaar. Hiermee ontstaat inzicht of de tussendoelen (2030) gehaald worden.
- Alle **randvoorwaarden** zijn ingevuld, wetgeving is gereed, financieringsinstrumenten zijn gereed, businesscases rondom warmte komen rond.

2018

2019

2020

2021

2025

- Door snelle innovatie en kostenreductie en nationaal beleid (verhoging aardgasprijs) is energietransitie **financierbaar** (en betaalbaar) geworden.
- Door de investeringen van first movers die financieel geholpen werden de afgelopen jaren worden voorheen dure maatregelen zoals op het gebied van isolatie en installaties zoals warmtepompen, zonneboilers en PV-ramen zijn **geleidelijk betaalbaar** geworden. Er is voor iedereen een passend en betaalbaar aanbod vanuit de bouw- en installatiesector.
- De energietransitie is onomkeerbaar. Het maatschappelijk debat over verduurzaming is veranderd. De 'first movers' kregen veel positieve aandacht waardoor veel andere woningeigenaren en bedrijven een 'dat wil ik ook' gevoel krijgen.